

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“

„ОТКРОВЕНО“ ЗА ЕЗИКОВИЯ ШАБЛОН

Мария Григорова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

“FRANKLY” FOR THE LANGUAGE TEMPLATES

Maria Grigorova
University of Sofia St. Kliment Ohridski

Abstract. The role of language in contemporary society and, more specifically, in forming its culture, has been the subject of many linguistic research articles. The present article comments on ever-permeating contemporary linguistic patterns which make speech performance poor, grammatically incorrect and stylistically ugly. The above-mentioned templates infiltrate the language via mass media, namely, by the speech produced by journalists and participants in television and radio programmes. The focus falls on odd lexical collocations pretending to be original, but far from being such. Some of the instances include: personal information becoming publicly (and impudently) shared by means of the odd use of the adjective ‘откровен’ (Eng.: ‘frank’); use of the preposition ‘през’ (Eng.: through) instead of ‘чрез’ (Eng.: via; by means of); ‘само и единствено’ (Eng.: solely and exclusively); ‘в смисъл’ (Eng.: meaning; in a sense); ‘по принцип’ (Eng.: in principle), etc. The evidence proving the inability to employ the vast lexical and stylistic richness of the Bulgarian language is continuing to be a cause for concern.

Key words: language templates, language culture, lexical richness, style, media

Темата за чистотата и красотата на българския език винаги е вълнувала езиковедите. Маниерността и езиковият шаблон са част от нея, като шаблон може да има както в колективната, така и в индивидуалната езикова практика (Андрейчин 1973: 155). На колективния шаблон при политиките са посветени книгите „Езикови портрети на български политици и журналисти“ (Миланов, Стоянова 2012, 2014). Чрез повторения на клишета се избягва от отговора на въпроси, като това се превръща в стратегия. Моите наблюдения са върху индивидуалната реч на популярни медийни личности през последните пет години.

Съчетанието *само и единствено* или *единствено и само* се налага все повече в езика, например: *насочете вниманието си само и единствено към...*; *Бюджетът на училището зависи само и единствено от броя на децата*;

Всичко зависи само и единствено от теб и пр. Виждаме съчетанието дори в документ с юридическо съдържание: *Сумата ще се използва само и единствено и само за целите, посочени в чл. I*. В „Речник на българския език“, том 4 (изд. БАН 1984:643) като синоними на *единствено* са дадени *само* и *изключително*. Следователно, в *единствено* и *само* са налице два синонима, свързани чрез *и*. Ако свържем по същия модел и други синонимни двойки, биха се получили следните фрази: *Въпросът трябва да се реши бързо и скоростно; Това е явно и очевидно*; *Довечера и тази вечер ще дойда; Тя е красиво и хубаво момиче* и други подобни езикови безсмислици. В Синонимния речник (Нанов 1987: 264) е посочено фразеологичното съчетание *само и само* като синоним на *единствено*, но с по-специфична употреба: *Само и само за да не отиде, се направи на болен. Само и единствено* наподобява съчетанието в математически постулати, например *тогава и само тогава*, но в този и в други подобни изрази, например *сега и само сега, тук и само тук* семантичната схема е друга. В тях *само* е наречие за логическо уточняване, за изразяване на категоричност. Употребата на тавтологичното клише *единствено и само* е продиктувана от желанието да се внуши изключителна категоричност, която да звучи със силата на последна инстанция. Това обаче може да се постигне с безсъзнатото свързване на синонимните наречия, произнесени със съответната интонация: *Всичко зависи единствено, само от теб*.

А как откровено споделеното лично стана безсрамно споделено обществено? Защо думата *откровен* от семантичното поле на нравствените добродетели днес се налага и функционира в полето на порока и стана налагащо се клише? Например: *откровени престъпници, прави се откровен секс, насилието е откровено, откровени хомосексуални сцени, откровена проституция, гейпорно в най-откровения медицински смисъл на хомосексуалността, М. си представя как върви към олтара в тясна, супер откровена рокля от латекс*. Каква стилистична натовареност носи думата *откровен* в примерите: *Срядата я проспаха откровено; Как така успя да приемеш едно откровено предизвикателство и да направиш кариера; Следят с откровена неприязън процеса; Това си е откровена заблуда*. Синонимите *открит, неприкрит, нескриван* могат да заместят шаблона *откровен*, а в други случаи – *истински*. А отчетливо произнесено с двойно *н* – като „*откровенно*“ – говори за езикова неграмотност, съчетана с претенция.

Някои недостатъци на речта отбелязва Венче Попова още през 1975 г.: *И днес, когато в трамвая чуем, че нещо е „адски хубаво“, „много готино“, „страшно ценно“, има ли смисъл да си задаваме въпроса, кой е човекът, който говори. Не по гласа, а по думите знаем, че това е някой млад човек, който не си дава труд да намери точната класификация на нещата, а всички прояви на красивото, доброто, похвалното, достойното обобщава с измършавелите, обезличени жаргонни изрази* (Попова 1975: 58). Шаблонът е нещо устойчиво и това се потвърждава от речта на участници в много от забавни-

те програми, напр. в едно шоу членовете на журито се надпреварваха да се възхищават на показаното от участник с: *разби ме*, следващият – *брутално*, третият – *жестоко, жестоко, много яко*. Не само в речта на младите българи фигурира фразата *много ясно* – като отговор в знак на съгласие с казаното от събеседника. В едно предаване на американска телевизия водещата обясняваше как за младежите същата фраза, произнесена като *мно'о ясно* е като да обобщиш казаното с *амин*. Днес се настаняват трайно в речта и думите: *вписва се* (напр.: *опитва се да се вписва с нас; вписва се в бюджета* и пр.); *не ми е о'кей*; *нещата се случват*; *ще дам всичко от себе си*, както и *ще се раздам на сто процента* – в речта предимно на спортисти и политици, напр.: *За един месец политиките дадоха всичко от себе си*. Други клишета: *в смисъл, по принцип* (*по принцип всичко е наред; по принцип да правиш хляб е страхотно удоволствие*); и така (*Пей си, свиря си. И така*). Или след разказана история в интервю се завършва с *и така* (*Ами какво стана, знаете какво се прави в Банско. Пробвах се на борд, счупих си ръката. И така.*); *по някакъв начин* (*По някакъв начин в теб виждам себе си; Това е музикален конкурс, в който участват и много държави извън ЕС, и мисля, че политиката по някакъв начин има каквото и да било влияние*).

Причастието *обран* също дразни чувството за езикова естетика, напр.: *да бъдем по-обрани в чувствата и емоциите си; като разбра, че няма да е премиер, сега е по-обран; реших да бъда много по-умерен, по-скромен, по-събран, с повече молитва, аз съм по-дива, а тя е доста по-обрана*.

Предлогът *през* от пространствен предлог се налага от телевизионния ефир, печата и разговорната реч в съчетания вместо *чрез* и *посредством*, напр.: *проблемът ще се реши през съответните закони, бюджета, ведомства, през вас*.

Вече споменахме прилагателното *откровен* в нова употреба, каквато виждаме и при употребата на глаголите *интимнича*, *изповядвам* (не пред бога, а пред цял народ), напр.: „*Свикнах с кушума в мен*“, *това изповядва манекенката Ц. К. пред вестника*“; *проговарям* (след принудително мълчание), напр. *проговори треньорът на отбора; проговори психологът*.

И друг път е писано за неестествената погрешна употреба на непреходни глаголи, напр.: *настръхвам кожата ти; акцентира фигурата; ще ви влюби; „ще ви усмихне“; страхувам* (*Президентът страхува политиките – страх тресе българските политици; прави това, което те усмихва и те прави щастлив*).

В поезията е допустима такава употреба заради ритъма на мерената реч, напр. в стихотворението „Тежък характер“ поетесата Миряна Башева има стихове: *Като камък на шия,/ като белег от нож,/ като черна шамия,/ като стар меден грош/ все те нося по мене/ от глава до колене/ нищо, че ми тежиш, нищо, че ме болиш* (Тотев, ред. 2006: 79).

Още през 1968 г. Михаил Вългенов пише за неправилната замяна на непреходни глаголи с преходни, напр. *зачервявам се* и *зачервявам* (Вългенов

1968: 143). Глаголът *опитвам се*, употребяван като *опитвам* (който има друго значение), също упорито се налага от образовани хора, напр. *опитваме да направим всичко възможно; ще опитаме да направим правителство*.

Не е стилистично оправдано да се изместват основните значения на разгледаните думи и правилната им съчетаемост с другите думи в изречението. Тази езикова „оригиналност“ и мода се превръща в дразнещ езиков шаблон, който загрозява речта, прави я в някои случаи вулгарна и издава езикова немощ и бедност.

В тон с названието на конференцията ще кажа, че шаблонът, клишетото постепенно взема надмощие и ние бавно, но сигурно се приспособяваме към него.

Библиография

- Андрейчин 1973:** Андрейчин, Л. *Езикови тревоги*. София: Наука и изкуство, 1973.
- Въгленов 1968:** Въгленов, М. *За правилна реч*. София: Наука и изкуство, 1968.
- Маджарова 1975:** Попова, В. *Въпроси на езиковата стилистика*. София: Народна просвета, 1975
- Нанов 1987:** Нанов, Л. *Синонимен речник*. София: Наука и изкуство, 1987.
- Тотев 2006:** Башева, М. *Да те жадувам. Шедьоври на българската любовна лирика*. София: Персей, 2006.
- Чолакова 1984:** *Речник на българския език, том 4*. София: БАН, 1984.